

Prolog Sofoklovega *Filokteta*

Sergej Valijev

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
<https://orcid.org/0000-0003-0566-1441>
sergej.valijev@zrc-sazu.si

Članek podrobno obravnava prolog Sofoklove tragedije Filoktet. V njem je opozorjeno na novosti v Sofoklovi dramski obdelavi zgodbe o Filoktetu, na uvedbo nove dramske osebe, Neoptolema, in na spremembo prizorišča drame, otoka Lemnosa, v neobljuden otok. Prolog ima tako informativno kot dramsko vlogo. V njem se, po eni strani, seznanimo z dramskimi osebami in temeljnimi potezami dramskega dogajanja, po drugi strani pa je prolog že vpet v celoto dramskega dogajanja kot njegov neločljivi del. Tako se tu pokaže téma človekove narave, phýsis, ki bo v nadaljevanju ključna os dramskega dogajanja. Na Odisejev ukaz mlademu Neoptolemu, naj Filoktetov lok pridobi z zvižaco, se Neoptolem odzove z neodobravanjem v imenu svoje narave. Izkušeni Odisej je takšen odziv predvidel in premaga Neoptolemovo pomisleke tako, da z obetom prihodnje slave zmagovalca nad Trojo zaigra na njegovo častihlepnost. Zaradi nje je Neoptolem ob koncu prologa pripravljen izpolniti Odisejev ukaz, in to v zavedanju, da ravna zoper svojo naravo. V nadaljevanju drame bo izkušnja Filoktetovega trpljenja za Neoptolema pomenila globlje soočenje s človekovo naravo v splošnem in s svojo posebej. V tej izkušnji bo okvir dramskega dogajanja, kot je bil postavljen v prologu, presežen in razplet dramskega dogajanja se bo zgodil po poteh, ki so bile v prologu nepredstavljive in nepredvidljive.

Ključne besede: grška tragedija / Sofokles: *Filoktet* / literarni liki / Neoptolem / Odisej / efeb

Pred desetimi leti je Odisej na poti proti Troji na neobljudenem otoku Lemnosu zapustil Filokteta, ki je slovel po svojem neizglednem loku, ki mu ga je nekoč izročil Herakles. Grki namreč, kot v uvodnih verzih drame pove Odisej (vv. 7–9), zaradi Filoktetovih krikov bolečine, ki mu jih je izvabljala rana na nogi, posledica pika strupene kače v gaju nimfe Hrize, niso več mogli opravljati daritev bogovom, ne da bi bila ogrožena *eufēmía*, zapovedana obredna tišina. Zdaj pa je na Lemnos ponovno priplula grška odprava pod Odisejevim vodstvom. Njegov namen je doseči, da z njimi nazaj pred Trojo, kjer že deseto leto divja vojna, pripelje Filokteta skupaj z njegovim slovitim lokom. Videc Hélen je namreč Grkom prerokoval, da Troja ne bo padla brez pomoči

Filokteta in njegovega loka. Pravi pomen vidčevega izreka, ki se razkrije šele proti koncu drame, je sicer ena izmed velikih in obširno obravnavanih tem Sofoklovega *Filokteta*, v katero bomo v tem članku vstopili zgolj v mejah prologa (vv. 1–134). Odisej nalogo pripraviti Filokteta, naj odpluje skupaj z Grki pred Trojo, zaupa mlademu Ahilovemu sinu Neoptolemu. Ker uporaba sile ne pride v poštev, saj bi se Filoktet lahko branil s svojim lokom, je po Odisejevem mnenju edina pot do uspeha zvijača. Naloga pa, čeravno prav on slovi po zvijačnosti, ne more opraviti sam: preteklost, ki bremeni njegov odnos s Filoktetom, je prevelika ovira. Zato potrebuje podrejenega pomočnika, s pomočjo katerega bo lahko izvedel svoj načrt. Neoptolem, Ahilov sin, ki se bolj kot na moč jezika zanaša na moč svojih rok, se ne zdi najprimernejši kandidat za takšno nalogo. Vendar pa Odisej v njegovem značaju zna poiskati razpoko, od katere si obeta uresničitev svoje namere: zaradi častihlepnosti, želje, da bi se proslavil kot junak, ki je odločil vojno s Trojo, Neoptolem ob koncu prologa jasno pokaže pripravljenost izpolniti poveljnikove ukaze, čeprav ve, da bo s tem ravnal zoper svojo naravo.

V prologu se tako že izriše temeljni dramski okvir, ki zaznamuje to Sofoklovo dramo. V njem kljub Filoktetovi odsotnosti dobimo predstavo o treh glavnih dramskih osebah in razmerjih med njimi. Prav tako se v prologu seznanimo z dogajalnim krajem drame, ki vseskozi določa dramsko atmosfero, zaradi česar dogajalni kraj ni le nema kulisa, temveč dejavnik, ki pomembno vpliva na razvoj dramskega dogajanja in razumevanje smisla dramskega dela.

V prispevku se bomo posvetili likoma Neoptolema in Odiseja, kakor se razkrivata v prologu drame.¹ Zanimalo me bo zlasti, kako z razumevanjem samih sebe, drug drugega in (prihodnjega) dogajanja določata svoje mesto v dramski celoti. Ob tem ne bo mogoče obiti naslovnega junaka tragedije, Filokteta, saj odnos z njim v bistvenem določa njuno literarno eksistenco v drami. Prav tako bo pri obravnavi prologa včasih neizogibno v spomin priklicati tudi mesta iz nadaljevanja drame. Poleg tega bo posebej opozorjeno na Sofoklove inovacije v obdelavi Filoktetovega motiva v primerjavi s starejšima dramama Ajshila in Evripida, in sicer na spremembo Lemnosa v neobljuden, divji otok, zlasti pa na dramsko izredno pomembno uvedbo tretje osebe, Neoptolema.

¹ Že samo dobrih 130 verzov prologa Sofoklove dramske mojstrovine kaže osupljivo lucidnost ustvarjalnega duha avtorja, ki se je ob uprizoritvi in zmagi Filokteta na velikih oziroma mestnih dionizijah leta 409 pr. Kr. že bližal svojemu devetdesetemu letu (r. 496 pr. Kr.), »ne da bi izdajal najmanjše pešanje svoje umetnosti zgoščene dramskega upodabljanja« (Lesky 238).

Tu nas bo, v mejah prologa, zanimal tako psihološki profil junakov, Neoptolema in Odiseja, se pravi njune značajske lastnosti in čustvovanje,² kakor tudi način, kako ta dva dramska lika predstavljata sama sebe, kako s poudarjanjem, zamolčevanjem ali pomenskim niansiranjem gradita podobo o sebi oziroma gradita sama sebe kot dramski lik prek razumevanja samega sebe in drugih. Pri pojmu razumevanja zadenemo ob tisto bistveno vez v odnosu dramskega lika z drugimi liki in dogajanjem kot takšnim: junak se na dogajanje odziva tako, da ga razume na takšen ali drugačen način, in v tem je motivacija za njegova dejanja. Razumevanja ne gre jemati preozko: vanj so, poleg razuma, vpleteni tudi čuti, ki v »zavesti«³ lika ustvarijo celovito, sklenjeno predstavo o dogajanju. To, kar se dogaja v literarni kvazirealnosti, se dogaja tudi v odnosu med bralcem/gledalcem in dramskim delom. Bralec si poskuša razložiti, za kaj gre v delu, ki ga bere, ustvarja si predstave, pričakuje oziroma predvideva, kako se bo dogajanje odvijalo naprej (Senegačnik in Valijev 6–8). Toda dramsko dogajanje ni zastavljeno mehanično, kasnejši moment ni le uresničitev tega, kar je bilo v zametku prisotno že v prejšnjem, temveč vanj vseskozi segajo nepričakovani in nepredvidljivi dogodki in izjave.³ Zaradi novih in v bistvu nepredvidljivih izjav dramskih likov mora biti bralec vseskozi na preži, vseskozi mora prilagajati svoje pričakovanje oziroma predvidevanje, ki izide tudi oziroma prav iz nepredvidenih izjav in dogodkov, hkrati pa popravljati svoje razumevanje preteklih dejanj (Iser 178; Budelmann 57; Winnington-Ingram 283–284).⁴

² Senegačnik poudarja, da so psihološke izkušnje bistveni del dramskih likov. Če zanemarimo notranjo, psihološko razsežnost slednjih, v interpretaciji močno osiromašimo dramsko delo. Glej Senegačnik 18–29, zlasti 20.

³ Poseben primer je pričakovanje, vzbujeno v bralcu, a še zastrto junaku, kjer je posebna dramska napetost zgrajena prav okrog predvidenega uresničevanja, kot na primer v *Kralju Ojdipu*, kjer se bralčevo pričakovanje Ojdipovega tragičnega prepoznanja v polnosti izpolni. Bralec tu spremlja protagonista v nekakšni »perspektivi počasnega trajanja«, kjer je odrsko dogajanje počasno, mučno uresničevanje bralčevega pričakovanja.

⁴ Budelmann opozarja, da pri Sofoklu tiste izjave, ki so z ozirom na preteklo dramsko dogajanje nepredvidljive, niso ovira za razumevanje in bralcev ne odtujijo od dramskega dela, saj je njihova nepredvidljivost upravičena s širšim kontekstom, v katerem so podane (Budelmann 57–59). Poseben primer bralčeve vpetosti v dramsko delo je njegovo razumevanje likov in dogajanja ob t. i. *Trugrede*, »zavajajočem/varljivem govoru«³ oz. *Trugszene* (prizoru, v katerem je takšen govor uporabljen), kjer bralec v nasprotju z likom, ki se ga želi prevarati, ve, da zavajalčeve besede ne ustrezajo resničnosti. Pri tem je bralec soočen z nemajhnimi hermenevtičnimi izzivi: razpoznati varljivi govor kot takšen, ločiti med neresničnimi in resničnimi elementi v varljivem govoru (kar velja tako za faktično raven, navajanje resničnih ali neresničnih dejstev, kot

Dogajalni kraj: neobljudeni otok Lemnos

V uvodnih verzih drame je predstavljen dogajalni kraj, neobljudeni otok Lemnos. Da je Lemnos v zgodbi o Filoktetu neobljuden, je Sofoklova inovacija v primerjavi s starejšima dramskima upodobitvama Ajshila in Evripida, pa tudi Homerjevo *Iliado* (Manuwald 69; Pucci 156).⁵ V tako predrugačeni upodobitvi dogajalnega kraja lahko razpoznamo Sofoklov ustvarjalni pristop k mitološki in predhodni dramski tradiciji. Za dogajalni kraj je vzel Lemnos, ker je to ustrezalo mitološkemu izročilu, a ga je preoblikoval v prostor skrajne bivanjske osamljenosti in zapuščenosti, ki ju trpi Filoktet. Toda tudi tu, postavljen sredi surovosti sveta narave, Filoktet ne opusti svoje človeškosti (Vidal-Naquet 629), še vedno, čeprav zelo rudimentarno, poskuša preoblikovati naravo, si, značilno človeško, vsaj nekoliko olajšati bivanje sredi nje. Tako na primer Neoptolem ob pogledu na njegovo jamsko bivališče opazi: »Tukaj je čaša iz grobega lesa, / delo nerodnih rok ... Tu je kresilo ...« (vv. 35–36)⁶ Vsekakor je to človeškost, ki se agonično bori za to, da bi obstala sredi krute narave.⁷ Opisi Filoktetovih predmetov (vv. 31–39)

---

za sintaktično, vzpostavljanje resničnih ali neresničnih povezav med dejstvi). Primer Neoptolema, ki bo v nadaljevanju drame v pogovoru s Filoktetom nastopil z varljivim govorom (vv. 319 in sl.) in s tem deloval zoper svojo naravo, je, kot ugotavlja Parlavantza-Friedrich, poseben primer varljivega govora, v katerem lahko bralec opazuje junakovo »oddaljevanje od svoje narave« (Parlavantza-Friedrich 85).

⁵ Lemnos – pravzaprav njegov breg oziroma obrežje, ἄκτῆ, kar lahko, drugače kot Manuwald (69), upravičeno razumemo kot *pars pro toto*, prim. Filoktetove besede 221–222 – je opisan kot βροτοῖς ἄστυτος οὐδ' οἰκουμένη (v. 2), dob. »neutr/neshojen od smrtnikov«, torej »po katerem ne stopajo smrtniki«, in »nenaseljen«. Odisejev opis lahko razumemo kot hendiadiado, ker je z besedno zvezo βροτοῖς ἄστυτος (»po katerem ne stopajo smrtniki«) in zanikanim pridevnikom οὐδ' οἰκουμένη (»nenaseljen«) v bistvu izražena ista stvar. Pucci zagovarja neposrednejšo razlago in meni, da omemba smrtnikov ni poljubna, saj so v nasprotju z njimi na otoku prisotne božanske sile (Pucci 157). Tako Filoktet v epilogu ob odhodu spominja na nimfe, Hermesu posvečeno goro in Apolonu posvečeni izvir (vv. 1452–1461), čeprav se tega, da otok kljub vsej divjosti in surovosti življenjskih pogojev ni »pozabljen od bogov«, Filoktet zave šele ob svoji rešitvi z otoka (Segal 353–354). V vsakem primeru drži, da je Sofokles s tako poudarjenim opisom, kot izpostavlja Schlesinger, opozoril na svoje odstopanje od mitoloških predlog (Schlesinger 147).

⁶ Slovenski prevod dramskih verzov je, razen na tistih mestih, kjer pozornost obračam na dobesedni pomen uporabljenih grških izrazov, vzet iz prevoda Kajetana Gantarja.

⁷ Na neobljudenem otoku je osnovno Filoktetovo sredstvo preživetja njegov lok (vv. 162–168), ob čemer postane očitna usodnost prevare, ki jo kuje Odisej. Če bi bil Filoktetu vzet lok, bi mu bilo vzeto življenje (v. 931). Prim. tudi komentarje Kamerbeeka, Manuwalda in Puccija k temu mestu, zlasti glede vzporednice z znamenito Heraklitovo besedno igro, osnovano na paru βίος, življenje, βίός, lok.

dosežejo vrh ekspresivnosti v verzih 38–39: »Glej, glej, tam se sušijo neke cunje, / s krvjo smrdljivo vse prepojene.« Ob slutnji navzočnosti človeškega življenja sredi divjine v bralcu vznika podoba naslovnega junaka, ki mu vzbudi sočutje v trpkosti svojih življenjskih razmer, ki jim je bralec tako rekoč neposredna priča.

Pri tem ustvarjalnem posegu v mitološko in dramsko izročilo Sofokla ne ovira, da je z neobljudenostjo Lemnosa trčil ob predstavo atenskega občinstva konec petega stoletja pr. Kr., ki mu je bilo gotovo znano, da je bil otok v resnici naseljen, saj je Lemnos v času uprizoritve tragedije (409 pr. Kr.) politično že dolgo pripadal Atenam (Manuwald 19, 69). Prostor, ki se odpira v literarnem delu, se ne rabi ujemati s faktično realnostjo prostora, da bi literarno delo izpadlo umetniško prepričljivo.⁸ Zato lahko glede dogajalnega kraja *Filokteta* v polnosti pritrdimo Schlesingerju:

Pesnik je kot prizorišče za svojo upodobitev Filoktetove usode potreboval samotni, neobljuden kraj. Ustvaril si ga je in mu dal ime Lemnos, saj je bil Pojantov sin po izročilu izpostavljen na tem otoku. Kraj v tej tragediji zato nima zemljepisno-zgodovinskega, temveč simbolno-estetski pomen: poudarja protagonistovo izkoreninjenost in izključenost ter s tem poveča ἔλεος, ki ga zanj občutita tako gledalec kot tudi Neoptolem in njegov zbor, in ustvari primerno vzdušje, dovtetnost, ki je nujna za razumevanje tu upodobljenega tragičnega konflikta. (Schlesinger 147–148)

Zunanja samota Lemnosa, ki ji je izpostavljen Filoktet, odgovarja njegovemu notranjemu občutju (Hulton 53). Neobljudenost otoka dela Filoktetovo trpljenje v popolni osamljenosti dramsko prepričljivo (Schadewaldt 66),⁹ hkrati pa se nam v njegovi zunanji zapuščeni razpira tudi Filoktetov notranji svet, njegova notranja osamljenost v izključenosti iz človeške družbe.

⁸ Po analogiji s Cassirerjevo filozofijo simbolnih form, kjer razlikuje med dojetjem prostora v mitski in znanstveni zavesti (Cassirer 98 in sl.), lahko rečemo: razumevanje prostora v literarnem delu je bistveno drugačno od prostora, kot ga pojmuje znanstvena zavest. Znanstveni zavesti gre za »kolikost« prostora, literarno delo upodablja njegovo »kakšnost«. Tudi v njem, na način eksistence literarnega dela, sicer nastopajo merljive fizikalno-geografske razsežnosti prostora, toda te so podrejene izoblikovanju predstave o njegovi »kakšnosti«.

⁹ Pri Ajshilu in Evripidu so tragiški zbor sestavljali prebivalci Lemnosa. Evripid je zagato, kako pojasniti, da otočani ves ta čas niso poskrbeli za prišleka, reševal tako, da se otočani (=dramski zbor) v drami Filoktetu opravičijo, da se predtem (10 let!) niso zmenili za tujca. O tej Evripidovi rešitvi je Perrotta upravičeno sodil: »Novost je bila precej vprašljiva: neverjetnost je ostala, ni bila skrita, ampak jo je izpostavil sam pesnik.« (Perrotta 412)

Neoptolem – Sofoklova novost

V prologu, ki je po grškem dramaturškem razumevanju obsegal del drame pred *párodosom*, prihodom zbora v orkestro in njegovo nastopno pesmijo,¹⁰ je predstavljen osnovni dramski okvir tragedije, v njem dobimo vpogled v dramsko dogajanje in značaje dramskih likov. Toda Sofoklovi prologi imajo poleg te informativne vloge, seznanitve z bistvenimi obrisi zgodbe in značajev, tudi dramsko vlogo, saj so kot začetki dram organsko vpeti vanje, tako da se nadaljevanje drame vrtili okrog osi, postavljene v izhodišču (Lesky 239; Pucci 155; Hulton 59). Tako so, denimo, besede slovesa, ki jih izreče naslovni junak v *Filoktetu* (vv. 1453 in sl.), dejansko odmev – toda z globoko spremenjenim smislom, do katerega je pripeljalo dramsko dogajanje – uvodnega Odisejevega opisa prizorišča drame, otoka Lemnosa (Hulton 59).

V prologu *Filokteta* se izrišejo tri glavne dramske osebe, Neoptolem, Filoktet in Odisej. Čeprav se Filoktet v njem še ne pojavi, je, v bistvu, ves prolog zgrajen okrog njega (Perrotta 409). Starejši dramski upodobitvi zgodbe o Filoktetu, Ajsilova in Evripidova, v dogajanje nista vključili Neoptolema.¹¹ Ta je mesto v dramskem dogajanju dobil šele s Sofoklom, ki ga je po pomembnosti v dramski zasnovi postavil ob naslovnega junaka, čeprav osrednja figura, ki motivira vse dramsko dogajanje, ostaja Filoktet (Perrotta 406–408). Z uvedbo mladega Neoptolema je Sofokles ustvaril prostor, v katerem se – prek junakovega odnosa s Filoktetom in Odisejem – lahko odigra intenzivna notranja drama. Da bi bil pomen te novosti še bolj jasen, se je treba nekoliko zadržati pri Ajshilovi in Evripidovi dramski obdelavi zgodbe o Filoktetu.

Kar vemo o njunih dramah o Filoktetu, nam je znano iz 52. govora Diona Hrizostoma (=Diona iz Pruze) iz prvega stoletja po Kr., v katerem primerja Ajshilovo, Evripidovo in Sofoklovo tragedijo, in iz nekaterih ohranjenih papirusnih fragmentov (Kamerbeek 2; Manuwald 9). V Ajshilovi drami si je Odisej, ki ga Filoktet ne prepozna kljub temu, da se mu ne predstavi pod krinko, z izmišljeno zgodbo o tem, da je Agamemnon mrtev, Odisej uničen zaradi sramotnih obdolžitvev in grška vojska pred Trojo na sploh v razsulu, pridobil Filoktetovo zaupanje, nato pa izkoristil napad Filoktetove bolezni in se polastil njegovega loka, s čimer je dosegel, da mu je ta sledil pred Trojo (Manuwald 10; Kamerbeek 3).

¹⁰ Izraz *párodos* je lahko označeval tako prihod zbora kot njegovo nastopno pesem.

¹¹ V starejši epski tradiciji zgodbi o Neoptolemu in Filoktetu nista neposredno povezani. V *Mali Iliadi* Filokteta z Lemnosa pred Trojo pripelje Diomed, Odisej pa kasneje pripelje Neoptolema s Skirosa in mu pred Trojo izroči orožje njegovega pokojnega očeta Ahila (Manuwald 6–7, 12).

V Evripidovi drami, uprizorjeni l. 431 pr. Kr., 22 let pred Sofoklovo, Odisej deluje po Ateninem naročilu. Izdaja se za Palamedovega prijatelja, pobeglega iz grškega tabora, potem ko je bil Palamed pred Trojo po Odisejevi spletki lažno obdolžen izdaje in ubit. Ključni trenutek Evripidove drame je prihod trojanske odprave, ki se trudi prepričati Filokteta, naj prestopi na njihovo stran, a ta ostane zvest grški strani, kljub trpljenju, ki mu ga je prizadejala z izpostavitvijo na Lemnosu. V nadaljevanju drame se Odisej razkrije Filoktetu in si, medtem ko slednji utrpi napad bolečine, s pomočjo Diomeda prisvoji lok, tako da mu je Filoktet, podobno kot pri Ajshilu, dejansko primoran slediti pred Trojo (Kamerbeek 5–6; Manuwald 9–11).

V Evripidovi drami je bila torej poleg odnosa med Odisejem in Filoktetom ključna Filoktetova svobodna odločitev med eno in drugo vojskujočo se stranjo. Dramatičnost je zbrana v značilno patriotsko obarvanem tehtanju med Grki in Trojanci. Filoktetova svobodna odločitev je bila v Evripidovi drami, četudi stoječa na njenem prelomnem mestu, le njen sestavni del, ne pa, kot lahko na koncu Sofoklove drame ugotovimo za nazaj (v popolni razjasnitvi smisla Hélenove prerokbe, vv. 1331–1332), njen temeljni problem. Obzorje Sofoklove drame je, zahvaljujoč uvedbi Neoptolema, namreč še veliko globlje. Ne gre samo za to, kako se bo odločil Filoktet v moči svoje svobode, ampak za to, ali ga bo Neoptolem, v nasprotju z namero svojega poveljnika Odiseja, sprejel, prepoznal kot nekoga, ki ima svobodno voljo in se mora zato odločiti sam. Dramatičnost Sofoklovega *Filokteta* je globoko etična: Neoptolem mora Filokteta prepoznati ne zgolj kot sredstvo za grško zmago pred Trojo, ne zgolj kot sredstvo uresničitve lastne mladostno zaletave častihlepnosti, temveč kot individualni subjekt v polnem pomenu besede.¹² To prepoznanje, ki je celovito, ne zgolj racionalno, ampak tudi emocionalno, deluje povratno tudi nanj samega: šele s prepoznanjem drugega kot individualnega in svobodnega subjekta bo odkril svojo resnično *phýsis*, svojo naravo, samega sebe.

V Sofoklovi dramski zasnovi so bili podani pogoji za upodobitev Neoptolemovega notranjega boja med poslušnostjo Odisejevemu

¹² To spremembo Neoptolemve notranje drže, ki se zgodi v tragediji, lahko opišemo s pomočjo pojmov »character« in »personality«, kot ju razume Christopher Gill. Kot »character« označuje dramske like, ki z zunanjim, objektivirajočim pogledom sodijo o drugih likih kot dobrih ali slabih, kot »personality« pa tiste like, ki se poskušajo empatično postaviti v kožo drugega, razumeti njegov bivanjski položaj »od znotraj« (Gill 2). Nedvomno notranji razvoj ob pogledu na trpečega Filokteta Neoptolema privede do stopnje, kjer ga lahko imamo za »personality« v pomenu, kot ga je predlagal Gill.

ukazu, k čemur ga spodbuja njegova ambicioznost, želja po potrditvi in časti, in globljo plastjo njegove *phýsis*, sočutjem in usmiljenjem do zapuščenega in trpečega Filokteta. Če je v starejših dveh dramah o *Filoktetu* šlo za neposredni spopad Odiseja z naslovnim junakom, se mora ta pri Sofoklu odviti prek Neoptolema oziroma v njem: »Mladenič mora med togima starcema v sebi izbojevati boj nasprotnikov. Z obema ima nekaj skupnega: z enim zaradi svojega položaja, naloge in zunanje pogojenosti, z drugim po svoji naravi in srcu.« (Reinhardt 176) V Odisejevih očeh je Neoptolem zgolj izpolnjevalec njegove volje, toda na koncu se, in to je tisti paradoksn, a vendar tako značilni Sofoklov obrat, izkaže, da je lahko Odisejev ukaz izpolnjen le z odpovedjo zvijači in prevari, se pravi bistveno drugače, kot je nameraval Odisej. Šele globoko bivanjsko soočenje Neoptolema s samim seboj, s svojo *phýsis*, do česar mu pot odpre neposredna izkušnja, pogled na Filoktetovo trpljenje, razpre možnost resničnega spoznanja božje volje in njene uresničitve, čeravno slednja ni mogoča brez Heraklovega prihoda kot *deus ex machina* ob koncu drame.¹³

Toda do tega obrata v Neoptolemu pride šele v nadaljevanju tragedije. V prologu ga spoznamo kot mladeniča sicer slavnega porekla, Ahilovega sina, kot ga nagovori Odisej (vv. 3–4, 57),¹⁴ ki pa je vendar povsem podrejen svojemu poveljniku Odiseju. Tako Neoptolem ustrežljivo odgovarja Odiseju, izpolnjujoč njegova naročila (vv. 26–27, Neoptolemove replike v stihomitiji 28–39), in se obrača k svojemu nadrejenemu v pričakovanju njegovih ukazov (vv. 48–49, 54).

¹³ Tako se ob koncu drame pravzaprav razkrije, da se je ves Neoptolemov notranji boj, v katerem se je soočal z bistvenimi vprašanji svoje osebne, pa tudi obče človeške narave, človeškosti, dogajal na obzorju, kjer se stikata človeški in njega presegajoči božanski red. Stik med božanskim in človeškim v grški tragediji je izvrstno izrazil Vernant: »Tragediji lastno področje se nahaja na tistem mejnem območju, kjer se človeška dejanja povezujejo z božanskimi močmi in kjer ta dejanja z vključitvijo v red, ki presega človeka in se izmika njegovemu razumevanju, razkrivajo svoj resnični pomen, ki ga ne poznajo oni, ki so se jih lotili in nosijo odgovornost zanje.« (Vernant in Vidal-Naquet 24)

¹⁴ Kakor je Odisejev nagovor laskav, pa kaže tudi na Neoptolemovo neizkušnost, pomanjkanje preteklih junaških dejanj, s katerimi bi si s svojimi zaslugami prislužil častne nazive. Tako je njegov edini epitet, in s tem njegova edina prepoznavna lastnost, to, da je Ahilov otrok (Pucci 157).

Neoptolem kot efeb?

Vidal-Naquet je na podlagi takšnega odnosa med Odisejem in Neoptolemom vso dramo razlagal kot prikaz prehoda efeba v hoplita, kot efebsko iniciacijo (Vidal-Naquet 628). Da bi lahko ocenili domet te interpretacije, si moramo поблиže ogledati atensko razumevanje efebov in efebije.

V grškem svetu je izraz efeb na splošno pomenil moškega ob dosegu polnoletnosti, v Atenah je bilo to pri osemnajstih letih. V Atenah je bil moški, čigar oba starša sta bila Atenca, ob dosegu polnoletnosti po preizkusu v matičnem demu in odobritvi *boulé* vpisan v seznam državljanov, s čimer je pridobil državljanske pravice (Reinmuth, »The Ephebate« 211). Toda v drugi polovici četrtega stoletja, v letih 335/4 pr. Kr., se v Atenah efebija pravno formalizira.¹⁵ Efebija je bila od tedaj dalje posebno dvoletno, zlasti vojaško usposabljanje,¹⁶ ki so ga morali opraviti moški med 18 in 20 letom kot pogoj za pridobitev polnih državljanskih pravic. V tem času so pod vodstvom vojaških poveljnikov že opravljali nekatere vojaške naloge, zlasti patroljiranje po Atiki in straženje na njenih mejah (211–212). Kot piše Aristotel v *Atenski ustavi* v prvi polovici dvajsetih let četrtega stoletja, so efebi v začetku drugega leta efebije, oblečeni v polno bojno opremo, pred zbranim ljudstvom v gledališču izrekli svojo prisego (Taylor 496–497). Sama prisega je nedvomno starejša in je bila v rabi že v petem stoletju ali celo prej, torej še preden se je institucionalno uveljavil institut efebije (Reinmuth, »The Genesis« 40). Logično je sklepati, da so v času pred formalnim obstojem instituta efebije efebi to prisego izrekli ob pridobitvi državljanskih pravic. Prisega ima izrazito vojaško vsebino, efeb je, med drugim, izrekel pokorščino nadrejenim in se zaobljubil, da ne bo zapustil bojnih tovarišev iz falange (Siewert 102–103). Prisega govori torej o hoplitskem načinu bojevanja, se pravi o strnjeni falangi, kar je sprememba v primerjavi z vojaškim služenjem efebov. Njihovo vojaško urjenje in vojaško delovanje v tem času je tako le priprava za vključitev v pravo bojno formacijo.

Po Vidal-Naquetovem mnenju naj bi bil v *Filoktetu* upodobljen vzorec vojaškega usposabljanja efeba. Neoptolem mora namreč izkazati

¹⁵ Na podlagi Ajshinovih besed o svojem služenju »vojaškega roka«, ki je moralo biti konec sedemdesetih let četrtega stoletja, Reinmuth sicer sklepa, da je neka oblika instituta efebije obstajala že desetletja pred 335, ko je prvič nedvoumno izpričana (Reinmuth, »The Genesis« 36–37).

¹⁶ Vendar pa je efebija poleg vojaškega izobraževanja vključevala tudi pouk filozofije, literature, retorike, glasbe in obiskovanje verskih obredov (Reinmuth, »The Ephebate« 230).

pokorščino Odiseju in z uspelo zvijačo, kar naj bi bilo značilno za efebski način bojevanja (Vidal-Naquet 623–264), v divjini Lemnosa pokazati, da bo ob vrnitvi v civiliziran svet vreden postati hoplit.

Toda takšna razlaga je problematična zaradi več razlogov. Še najšibkejši očitke je, da nimamo podatkov, ki bi govorili o formalnem institutu efebije kot posebnem urjenju bodočih državljanov že konec petega stoletja in da torej v drami ne more biti upodobljena epizoda iz časa vojaškega usposabljanja. Vendarle se je od efebov že predtem, kot je razvidno iz njihove prisega, pričakovalo poslušno služenje domovini, zlasti na vojaškem področju, in Sofokles bi se lahko ohlapno navezoval na ta motiv. Naslednji, močnejši ugovor je, da tega, da Neoptolem ne zapusti Filokteta, ni treba povezovati z vsebino efebske prisega o prepovedi zapuščanja soborcev iz falange. Filoktet še ni njegov soborec, ampak pravzaprav njegova žrtev. Najprej ga ne zapusti zato, ker ga potrebuje za izpolnitev vidčevega izreka in s tem za lasten uspeh, nato pa zato, ker v njem vse bolj raste sočutje do trpečega. Tu pa se pokaže zadnji in najpomembnejši ugovor opisani razlagi. V Neoptolemu se odvija spopad med poslušnostjo poveljniku in sočutjem do trpečega, med tujo voljo in lastno voljo. Slednjič se odloči za drugo, torej ravna proti ukazom nadrejenega.

Atensko občinstvo je zaradi podobne starosti v Neoptolemu morda res lahko videlo efeba ali vsaj določene podobnosti, toda njegova vloga v drami pride navzkriž s tistim, kar se je od efebov v državi sicer pričakovalo.¹⁷ Goldhill je zato upravičeno pripomnil: »Neoptolem ne predstavlja ali odseva atenskega pojmovanja efeba iz petega stoletja, ampak postavlja vprašanja o njem.« (Goldhill, »The Great Dionysia« 122–123) V *Filoktetu* Sofokles torej postavlja pod vprašaj poslušnost nadrejenemu spričo globljih bivanjskih dejavnikov. Če ima *Filoktet* tudi politični pomen, ga ima zato, ker gre najprej in predvsem za globoko osebno, eksistencialno dramo.

---

¹⁷ Ta razlika pride še bolj do izraza, če upoštevamo, da so imeli efebi ob dramskem festivalu velikih dionizij precej vidno vlogo. Če smemo na podlagi podatkov iz drugega stoletja pr. Kr. sklepati nazaj na peto pr. Kr., so imeli efebi vodilno vlogo ob procesiji, v kateri je bil Dionizov kip iz templja na južnem pobočju Akropole prenešen do templja na poti v Elevere, od koder je po izročilu izhajal, in nazaj v Atene (Goldhill, »The Audience« 55). V gledališču je bila ob tem prazniku ob nastopu njihove polnoletnosti na sporedu parada tistih efebov, katerih očetje so padli v boju za domovino in jih je vzgojila država (56). Med predstavami v Dionizovem gledališču so efebom – ni jasno, ali vsem ali samo vojnim sirotam – pripadala častna sedišča (59).

Neoptolemova *phýsis*

Drama je v veliki meri zgrajena okrog Neoptolemovega iskanja lastne *phýsis*, narave, na kar je nakazano že v prologu. Čeprav poslušen Odiseju, ima pomisleke glede njegovega naročila, naj si z zvijačnim govorjenjem prisvoji Filoktetov lok. Odisej v svojem govoru (v. 50–85), v katerem poda napotke, kako naj Neoptolem zavede Filokteta, pomenljivo reče: »Vem, fant, da po naravi nisi rojen, / da bi tako govoril, zlo naklepal. / Vendar pogum: sladak je zmage sad! / Kdaj drugič se izkažeš poštenjaka!« (v. 79–82) Tu Odisej s svojim ukazom trči ob Neoptolemovo naravo (v. 79). Odisej se nasprotja zaveda, ve, da si mora najprej dokončno pridobiti Neoptolema, da bo lahko dobil Filokteta (Pucci 168). Svojo prepričljivost gradi na tem, da pokaže, da razume Neoptolema. Ve, da lahko očitek vesti v njegovem mladem pomočniku povzroči propad njegovih namer. Ta očitek vesti mora priti na dan zdaj, ko je on, Odisej, še tu, ob Neoptolemu, da bo lahko preprečil njegovo nadaljnje delovanje.¹⁸ Za to pa nima druge možnosti, kot da Neoptolema napelje do tega, da zataji svojo naravo in deluje zoper njo. Odisej mora premagati vse zadržke, ki jih postavlja Neoptolemova narava, tega pa ne more storiti drugače, kot da Neoptolemu naravi pomaga na plano. Sam ne razpolaga z ničimer, kar bi lahko zlomilo Neoptolemov odpor. Proti Neoptolemu naravi, paradokсно, ne more nastopiti drugače kot z njo. Neoptolema mora izigrati z Neoptolemom. V verzih, ki sledijo, bo Odisej slavil popolno zmago nad Neoptolemom – svojega podrejenega bo za izpolnitev svoje namere oropal njega samega.

Neoptolem se v svojem odgovoru naveže na pojem narave, na podlagi katere utemelji svoj ugovor: »Kar mi je zoprno poslušati, / to se mi upira delati, moj knez! / Nisem rojen, da podlo bi spletkaril, / kot tudi oče moj ni tega znal.« (vv. 86–89)

To pa ne pomeni, da Neoptolem že tu kakorkoli odreka poslušnost poveljniku. Predlaga le drugačen način izvedbe načrta: »Pripravljen pa sem ga ugnati s silo, / brez spletk: kako bi mož le z eno nogo / se mogel naši sili upirati? / Kot pomočnik sem ti poslan; ne maram, / da bi veljal za izdajalca. A ljubši / mi časten je poraz kot podla zmaga.« (vv. 90–95)

Uporaba sile je torej po Neoptolemovem mnenju še toliko bolj smiselna, ker se ranjeni Filoktet ne bo mogel braniti. V njegovih besedah, v katerih odmeva častihlepje, lahko prepoznamo značilno Sofoklovo tragično ironijo. V nadaljevanju drame bo namreč prav

¹⁸ Prim.: »[Odisej] meni, da njegovi pričakovani odklonitvi odvzame moč že s tem, ko jo izgovori.« (Alt 147)

skrajna Filoktetova nemoč, »moč nemoči«, presunila in »premagala« Neoptolema.

Toda Odisej vztraja pri svojem: nevarno in nesmiselno bi se bilo lotiti Filokteta s silo, dokler ima v lasti svoj lok (vv. 103, 105). Zoper Neoptolemov upor nastopi s ponovitvijo ukaza (»Ukazujem ti, da ga z zvijačo ujameš«, v. 101), dokončno pa Neoptolemove pomisleke, v katerih se neolepšana pokaže resnica Odisejevih besed (Neoptolem z mladostno iskrenostjo vpraša svojega poveljnika: »Misliš, da laž ni nekaj grdega?«, v. 108, in: »Lahko v oči pogledaš, kogar varaš?«, v. 110), zlomi s sklicevanjem na čast, ki bo doletela Neoptolema, če bo po zaslugi pridobljenega loka postal ključni mož v zmagi Grkov pred Trojo (vv. 111–120). Z obljubo prihodnje časti so v Neoptolemu podrti vse notranje ovire: »Pa grem! Brez vseh predsodkov, brez sramu!« (v. 120) Neoptolem tako potrdi, da je pripravljen izpolniti Odisejev ukaz, kljub temu da ve, da ta nasprotuje njegovi naravi. Obet prihodnje slave, s katero bo ovenčal sebe in svoj rod, pretehta nad občutkom časti, ki ga je, in v tem je tragični trk vrednot, prav tako izpeljeval iz svoje družinske pripadnosti. Vendar pa v njem še ni dovolj jasnega zavedanja o tem, v čem ji je ta pravzaprav nasproten. Zaenkrat se je njegov ugovor omejil le na način, kako se polastiti loka. Kasneje bo, spričo Filoktetovega trpljenja, pod vprašajem sama njegova pokorščina poveljniku.

Pred koncem dvogovora Odisej še vpraša Neoptolema, kakor da bi slutil, da zna razpoka v Neoptolemovi volji, ki se je ravnokar bežno pokazala, povzročati težave njegovi nameri: »Ne boš pozabil, kar sem ti naročil?« (v. 121) In mladi pomočnik mu odvrne, kakor da nikdar ni imel nobenih pomislov: »Zanesi se! Besedo sem ti dal!« (v. 122)

Odisej: poveljnik in zvijačnež

O Odiseju smo že govorili zgoraj v povezavi z Neoptolemom, saj je v dramskem smislu Odisejeva vloga v temelju povezana z Neoptolemovo in ji podrejena. Njegova dramska eksistenca je utemeljena v tem, da njegov ukaz omogoči odnos med Neoptolemom in Filoktetom. Odisej si skozi celoten prolog prizadeva za izoblikovanje pogojev, v katerih se bo njegova namera lahko uresničila. To, kot smo videli, pomeni, da mora Neoptolema pripraviti do tega, da se ta sam, s svojo svobodno voljo odloči za ravnanje zoper svojo naravo. Odisej sicer priznava določen vpliv človeške narave na delovanje in ve, da se bo Neoptolemu njegov načrt zdel neprimeren zaradi njegove narave (vv. 79–80), vendar pa bistveno podcenjuje njeno moč oziroma precenjuje moč svoje zvijačne

prepričevalnosti, s katero Neoptolema usmeri k ravnanju zoper lastno naravo. Odisej namreč v prologu ne sprevidi tega, da je spoznanje svoje narave, spoznanje samega sebe, temeljnih silnic, ki določajo posameznika, nepredvidljivo in dano šele v konkretnih eksistencialnih izkušnjah. Neoptolema iz prologa, ki ima o sebi statično podobo, temelječo na slavnem očetu, še lahko izigra s podpihovanjem njegove častihlepnosti, se pravi z razplamenevanjem druge plasti njegove narave. Toda v nadaljevanju drame je Neoptolem podvržen dinamiki neposredne izkušnje, v kateri se bo globlje soočil s samim seboj. To soočenje s svojo *physis* ga bo naposled privedlo do upora Odiseju. Odisej ni pomislil, da je možno takšno soočenje s samim seboj, ki bi pretehtalo moč častihlepija. V tem, da je mislil, da ve, kaj je človeška narava, in da jo lahko pretenta s svojo zvijačo (*sóphisma, dólos*), je njegova *hýbris*. Njegov načrt propade zaradi njegovega neustreznega razumevanja človeške narave.¹⁹

Če si zdaj nekoliko bolj detajlno ogledamo nekatera mesta v besedilu, velja najprej opozoriti na Odisejevo zanikanje odgovornosti za to, da je pred desetimi leti na Lemnosu zapustil Filokteta. Pove, da je to storil po ukazu nadrejenih (v. 6). Poleg tega, da s tem sebe razbremenuje odgovornosti, Neoptolemu postavlja sebe za zgled poslušnosti ukazom nadrejenih (Kamerbeek 27). Nato poda razlog za to dejanje: zaradi Filoktetovih krikov bolečine Grki niso mogli nemoteno opravljati daritev bogovom (vv. 8–9). Ob teh je bila namreč v grški religiji zapovedana *eufēmía*, obredna tišina. Odisej tako opraviči Filoktetovo izpostavitve z religioznega vidika, s čimer sebe še dodatno razbremenuje odgovornosti, še več, svoje dejanje slika kot moralno hvalevredno.

Njegove naslednje besede, s katerimi se spominja Filoktetovih krikov bolečine na poti proti Troji, se nenadno prekinejo: »Ves tabor je donel od divjih krikov, / tako je tulil dan na dan! Pa kaj - ! / Škoda besed!«²⁰ (vv. 10–12) V teh Odisejevih verzih sovpade več stvari: v formalnem smislu imajo funkcijo prehoda med jedrnatim informativnim podajanjem predzgodbe in dramskim dogajanjem (Manuwald 73), v vsebinskem pa bi jih lahko imeli za izraz nelagodja ob spominu na dogodke izpred desetih let. Pretiravali bi, če bi, kot Perrotta, trdili, da se v Odiseju tu za hip pojavi sočutje (Perrotta 409). Vseeno pa lahko v njegovih besedah za trenutek uzremo nekakšno odkritost,

¹⁹ Paradoks *Filokteta* je v tem, da se cilj Odisejevega načrta na koncu, po Hera-klovi intervenciji, sicer izpolni, a po bistveno drugačnih poteh, kot si je zamislil sam. Kolikor je način izpolnitve povsem drugačen od tega, ki si ga je zamislil Odisej, lahko rečemo, da se ne izpolni *njegov* načrt.

²⁰ Zadnje besede se v dobesednem prevodu izvirnika glasijo: »A zakaj je treba govoriti o tem?«

nepreračunljivost, sicer tujo njegovemu značaju v tej tragediji. Morda bi lahko dejali, da Odisej z nenadno prekinitvijo toka pripovedi prežene iz svojih misli občutek krivde, potlačenju katerega služita tudi njegovo omenjeno poudarjanje lastne neodgovornosti pri izpostavitvi Filokteta in olepšan opis Filoktetovega bivališča (vv. 16–19). Tudi če ne gremo tako daleč, lahko v Odisejevi drži še vedno vidimo vsaj neopredeljeno nelagodje nad tem, kar se je zgodilo s Filoktetom in beg pred mislijo na to, ki je v bistvu beg pred neobvladljivostjo resničnosti.

O Odisejevem naročilu Neoptolemu v drugem delu prologa (vv. 50–134) smo že govorili zgoraj. Potem ko Neoptolema zopet nagovori kot Ahilovega sina (v. 50), ga takoj nato znova spomni na njegovo podrejenost (v. 54). Odisej mlademu pomočniku zaupa zvijačni načrt, kako naj s pomočjo izmišljene zgodbe prevara Filokteta. V tej zgodbi, v kateri so pomešane resnične in neresnične stvari, se bo Filoktet lahko prepoznal in se poistovetil s pripovedovalcem: tudi on, Neoptolem, je imel, tako kot nekoč Filoktet, v izmišljeni zgodbi zelo slabo izkušnjo z Odisejem, temu je bilo namreč zoper njegovo pravico dodeljeno orožje njegovega očeta Ahila (vv. 63–64). V tem lahko prepoznamo vzorec Odisejeve zvijačne prepričljivosti: ta temelji na tem, da se človeku približa, da pokaže, da mu je podoben in da ga razume. Tako denimo v pogovoru z Neoptolemom, ki se brani uporabiti laž, vzpostavi most med njim in seboj s spominom na svojo mladost: »O, tudi jaz sem se, ko bil sem mlad, / rajši boril s pestmi kakor z jezikom! / Po izkušnjah sem spoznal, da vse v življenju / dosežeš le z besedo, z delom nič.« (vv. 96–99)

Izmišljena zgodba bo Neoptolemu morda zadostovala za vzpostavitve ugodnega prvega stika s prebivalcem otoka, toda to je tudi edini Odisejev napotek. Naroči mu le, naj uporabi zvijačo (δόλω, v. 101) in laž (τὸ ψεῦδος, v. 109). Ob koncu njunega dvogovora zato pristavi, da mu bo kasneje poslal nekoga, ki se bo izdajal za pomorščaka (ki se kot »trgovec«, kot je izpričano v rokopisih, pojavi v verzu 542 in mu bo med vrsticami zaupal namig, kako ravnati naprej (vv. 125–129). Skratka, Odisej sicer Neoptolemu razgrne nekatere bistvene vidike svojega načrta, a ne vseh, svojega pomočnika bo usmerjal in vodil po »trgovcu« (Pucci 177; Knox 126). Jasno je, da je Odisej tisti, ki si »pridrži pravico nad potekom tragedije« (Alt 148).

Zdi se, da Odisejevo naročilo v prologu Odisej in Neoptolem razumeta drugače. Ali Neoptolemu ukazuje zgolj, naj se polasti Filoktetovega loka, ali tudi to, naj pripravi Filokteta do tega, da bo z grško odpravo odpotoval pred Trojo? Odisej bolj poudarja lok (vv. 68, 78, 113, 115, 117), medtem ko Neoptolem njegov ukaz razume

tako, da vključuje tudi Filokteta samega (verz 102 in zlasti verz 112). Odisej njegovemu razumevanju očitno ne nasprotuje, saj ga v odgovoru ne popravi, ampak samo znova potrdi pomembnost loka (v. 113). To navidezno razhajanje je mogoče pojasniti tako, da Odisej v osvojitvi loka vidi odločilni dejavnik prepričevanja Filokteta – ko bo enkrat v njihovih rokah njegov lok, mu bo sledil tudi njegov lastnik (Manuwald 97; Kamerbeek 42). Upravičeno lahko sklepamo, da Odisej ve, da sta za padec Troje potrebna tako lok kot njegov lastnik, saj drugače tega kasneje Neoptolemu ne bi mogel sporočiti po trgovcu (vv. 603–619). Neoptolem, nasprotno, Hélenovega izreka v prologu še ne pozna, vsaj ne v celoti.²¹ Odisej ga je zvalil s seboj na misijo na Lemnos z obljubo, da bo on ključen za padec Troje (v. 114), kako točno pa je s tem povezan Filoktet, se Neoptolemu šele razjasni skozi dramo. Odisej mu vsega ozadja ne razkrije zato, da bi lažje nadzoroval potek dramskega dogajanja. Toda Neoptolema njegovo lastno razumevanje dogajanja, utemeljeno na njegovi izkušnji srečanja s Filoktetom, vodi v drugo smer, ki preseže okvire, kot jih je v prologu postavil Odisej.

BIBLIOGRAFIJA

- Alt, Karin. »Schicksal und ΦΥΣΙΣ im Philoktet des Sophokles«. *Hermes* 89.2 (1961): 141–174.
- Pucci, Pietro, kom. in uvod. *Sofocle. Filottete*. Priprava besedila Guido Avezzi. Prev. Giovanni Cerri. Milano: Fondazione Lorenzo Valla, Arnoldo Mondadori Editore, 2003.
- Budlmann, Felix. *The Language of Sophocles: communality, communication and involvement*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Cassirer, Ernst. *Philosophie der symbolischen Formen. Das mytische Denken*. 2. zv. Hamburg: Meiner, 2010.
- Gill, Christopher. »The Character–Personality Distinction«. *Characterization and Individuality in Greek Literature*. Ur. Christopher Pelling. Oxford: Clarendon Press, 1990. 1–31.
- Goldhill, Simon. »The Audience of Athenian Tragedy«. *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*. Ur. Patricia E. Easterling. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 54–68.
- Goldhill, Simon. »The Great Dionysia and the Civic Ideology«. *Nothing to do with Dionysos? Athenian Drama in Its Social Context*. Ur. John J. Winkler in Froma I. Zeitlin. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992. 97–129.
- Hulton, Angus O. »The Prologues of Sophocles«. *Greece & Rome* 16.1 (1969): 49–59.
- Iser, Wolfgang. *Bralno dejanje. Teorija estetskega učinka*. Prev. Alfred Leskovec. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.

²¹ Prim.: »Prerokba je predstavljena šele kasneje. Jasno je, da Neoptolem ni bil gotov glede njenih točnih izrazov, dokler jih ni slišal od Odisejevega mornarja pod krinko, in da ni spoznal njenega polnega pomena skoraj do konca drame.« (Knox 126)

- Kamerbeek, Jan Coenraad. *The Plays of Sophocles. Commentaries. Part VI. The Philoctetes*. Leiden: Brill, 1980.
- Knox, Bernard M. W. *The Heroic Temper: studies in Sophoclean tragedy*. Berkeley, CA: University of California Press, 1964.
- Lesky, Albin. *Die tragische Dichtung der Hellenen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972.
- Manuwald, Bernd, kom. in prev. *Sophokles. Philoktet*. Berlin; Boston, MA: De Gruyter, 2018.
- Parlavantza-Friedrich, Ursula. *Täuschungsszenen in den Tragödien des Sophokles*. Berlin; Boston, MA: De Gruyter, 1969.
- Perrotta, Gennaro. *Sofocle*. Messina; Milano: Casa editrice Giuseppe Principato, 1935.
- Reinhardt, Karl. *Sophokles*. Frankfurt na Majni: Klostermann, 1947.
- Reinmuth, Oscar W. »The Ephebate and Citizenship in Attica«. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 79 (1948): 211–231.
- Reinmuth, Oscar W. »The Genesis of the Athenian Ephebia«. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 83 (1952): 34–50.
- Schadewaldt, Wolfgang. *Monolog und Selbstgespräch. Untersuchungen zur Formgeschichte der griechischen Tragödie*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1926.
- Schlesinger, Eilhard. »Die Intrige im Aufbau von Sophokles' Philoktet«. *Rheinisches Museum für Philologie* 111.2 (1968): 97–156.
- Segal, Charles. *Tragedy and Civilization: An Interpretation of Sophocles*. Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1999.
- Senegačnik, Brane, in Sergej Valijev. »Eksistenca literarnih likov in neverbalna motivacija v Sofoklovi tragediji«. *Clotho* 4.1 (2022): 5–28.
- Senegačnik, Branko. »Content-based and extratextual reasons arguing for a psychological approach to Sophocles' *Antigone*«. *Živa antika* 58.1–2 (2008): 11–34.
- Siewert, Peter. »The Ephebic Oath in Fifth-Century Athens«. *The Journal of Hellenic Studies* 97 (1977): 102–111.
- Sofokles. *Ajant. Trabinke. Filoktet*. Prev. Prev. Kajetan Gantar in Brane Senegačnik. Maribor: Založba Obzorja, 2000.
- Taylor, John Wilson. »The Athenian Ephebic Oath«. *The Classical Journal* 13.7 (1918): 495–501.
- Vernant, Jean-Pierre, in Pierre Vidal-Naquet. *Mythe et tragédie en grèce ancienne*. Pariz: François Maspero, 1977.
- Vidal-Naquet, Pierre. »Le Philoctète de Sophocle et l'éphébie«. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 26.3/4 (1971): 623–638.
- Winnington-Ingram, Reginald P. *Sophocles: An Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

The Prologue of Sophocles' *Philoctetes*

Keywords: Greek tragedy / Sophocles: *Philoctetes* / literary characters / Neoptolemus / Odysseus / ephebe

The present article discusses in detail the prologue of Sophocles' tragedy *Philoctetes*. It points out the innovations in the Sophocles' dramatic representation of the Philoctetes' story, *i.e.* the introduction of the new dramatic character of Neoptolemus and the modification regarding the place of the action, the isle of Lemnos in Sophocles' drama being uninhabited. The prologue plays informative as well as dramatic role. On the one hand, it makes us acquainted with the dramatic characters and the basic traits of the dramatic action, on the other hand, the prologue is by itself an inseparable part of the dramatic action. Thus, here becomes manifest the theme of human nature, *phýsis*, which will later serve as a crucial axis of dramatic action. In the name of his nature, Neoptolemus reacts disapprovingly to Odysseus' order to get in possession of the Philoctetes' bow by guile. Having predicted this kind of reaction, Odysseus prevails over Neoptolemus' concerns by fostering his ambition with the promise of his future glory as conqueror of Troy. It is for this motive that, at the end of the prologue, Neoptolemus is willing to fulfil Odysseus' order, even though conscious of acting against his own nature. The Neoptolemus' experience of Philoctetes' suffering will later provide him with a deeper confrontation with a human nature in general and his own in particular. In this experience, the frame of the dramatic action as set in the prologue will break up and the denouement will proceed by the ways unimaginable and unpredictable in the prologue.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 821.14'02.09-21Sofokles

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v45.i3.02>